

tree hy tot die Kaapse balie toe, maar in 1874 aanvaar hy die aanbod om Regter, spoedig daarna Hoofregter, van die Oranje-Vrystaat te word.

Vir dertien jaar dien hy die Vrystaat in hierdie hoedanigheid en word 'n republikein in hart en niere. Die ontwakende Afrikaanse nasionale bewussyn van hierdie jare het by hom ingeslaan; hy het die strewe van die Afrikaanse Taalbeweging aangevoel en lewer self 'n belangrike bydrae tot die gedigteskat daarvan. Ondanks die teenkanting van president Brand bevorder hy die stigting van takke van die Afrikanerbond in die Oranje-Vrystaat.

Na die afsterwe van Brand word Reitz op 4 Januarie 1889 tot die vyfde President van die Oranje-Vrystaat gekies. Sy bewind bring 'n koersverandering, want, in teenstelling met die beleid wat Brand gevolg het, het

hy samewerking met die Zuid-Afrikaansche Republiek hartgrondig voorgestaan. Reeds in Maart 1889 sluit hy te Potchefstroom met president Kruger drie verbonde wat die twee republieke baie nou aan mekaar verbind het: 'n verbond van handel en vriendskap, 'n spoorwagooreenkoms en 'n politieke verbond. Hiermee begin 'n beleid wat deur Steyn verder gevoer is tot die twee republieke saam in die stryd teen Brittanje te staan gekom het.

Gedurende die bewind van Reitz het die Vrystaat daardie fase binne gegaan waar sy geskiedenis saamvloei met die algemene geskiedenis van Suid-Afrika. Ekonomies was die staat gesond danksy die handel met die myngebiede oor sy grense. Die republiek raak ingevleg in die spoorweg- en telegraafnet van die hele Suid-Afrika. Reitz het die posisie beslis aanvoel, maar sy bewind word kortgeknip toe hy in 1895 genoodsaak is om weens gesondheidsredes te bedank.

Hiermee was sy openbare lewe egter nog lang nie verby nie. In 1897 vestig hy hom as advokaat te Pretoria en in Junie 1898 volg hy dr. W. J. Leyds op as Staatsekretaris van die Zuid-Afrikaansche Republiek. In hierdie betrekking het Reitz dan ook sy volle aandeel in die krisissjare gehad. Waar daar soms kritiek op sy diplomاسie was, aan sy vaderlandsliefde het niemand ooit getwyfel nie. Dwarsdeur die oorlog bly hy in die veld en is een van die ondertekenaars van die Vrede van Vereeniging in 1902.

Hy weier egter om die eed van getrouheid te onderteken en swerf vir die volgende twee jaar buite Suid-Afrika, deur Amerika en Europa. In 1904 keer hy terug en tree na herstel van gesondheid weer tot die openbare lewe toe. In 1911 word hy Senator en ageer tot 1924 as President van die Senaat. Sy laaste jare slyt hy stil op Gordonsbaai.

— Prof. F. J. DU T. SPIES.

PRESIDENT M. T. STEYN

(2 Oktober 1857 – 28 November 1916)

IN MARTHINUS THEUNIS STEYN het die Oranje-Vrystaat vir die eerste keer 'n President gekry wat in die ware sin van die woord 'n seun van die land was. Hy is nl. in die Republiek gebore, op die plaas Rietfontein naby Winburg, en het feitlik met die staat self opgegroeï. Miskien daarom dat hy die karakter van die Vrystaatse bevolking beter kon aanvoel as enige van die vorige Presidente en ook beter kon leiding gee in ure van krisis en nood.

Toe hy ongeveer 'n jaar oud was, verhuis die familie na die plaas Suurfontein naby Mazelspoort, ongeveer dertien myl van Bloemfontein. Daar groei hy op, 'n egte Boereseun, met 'n voorliefde vir perd en geweer. Sy skoolopleiding ontvang hy eers aan 'n plaasskool en daarna aan die Grey-Kollege te Bloemfontein. Voor hy eindeksamen doen, gaan hy egter saam met sy broer op die familieplaas boer, terwyl sy ouers na die stad verhuis.

Sy liefde vir boeke en studie het hy egter behou. Daarom word hy, op aandrang van regter Buchanan, 'n huisvriend, in 1877 na Nederland gestuur om aan die Gymnasium te Deventer verder te studeer. Hy maak daar goeie vordering maar voor die eindeksamen vir toelating aan 'n Nederlandse universiteit afgelê word, besluit hy om sy regsopleiding aan die Inner Temple, Londen, te deurloop, waar hy in 1880 toegelaat word. Die studie word op 17 November 1882 voltooi en hy keer as advokaat na sy vaderland terug.

In Bloemfontein bou hy spoedig 'n florerende advokatepraktyk op en met sy aangename persoonlikheid maak hy baie vriende oor die hele Vrystaat, wat hy periodiek met die Rondgaande Hof deurreis. Op 10 Maart 1887 trou hy met Tibbie (Rachel Isabella), dogter van ds. Colin Fraser van Philippolis. Op 12 Januarie 1889 word hy aangestel as Staatsprokureur; op 14 Augustus dieselfde jaar word hy bevorder tot Tweede Strafrechter en op 5 Mei 1892 tot Eerste Strafrechter.

Toe President Reitz in Desember 1895 om gesondheidsredes bedank, was regter Steyn feitlik sy vanselfsprekende opvolger. Met groot meerderheid van stemme word hy verkies en op 4 Maart 1896 as President ingesweer. Die Jameson-inval, wat dit direk vooraf gegaan het, het ongetwyfeld die verkiesing beïnvloed. Hy het nooit gewefel om te sê aan watter kant hy staan nie. Hy is ook onmiddellik gekonfronteer met die imperialistiese kragte wat in Suid-Afrika werksaam was.

Waar hy gemeen het dat die inval van Jameson die gesindheid in die Kaapkolonie laat verander het, het hy na die koms van lord Milner gou begryp uit welke rigting die wind waai. Hy was bereid om met die Britse kolonies in Suid-Afrika saam te werk, maar telkens as die imperialistiese faktor sy verskyning maak, het hy teruggetree.

Die regeringstyd van Steyn is grotendeels in beslag geneem deur die krisis in Transvaal. Spoedig na sy verkiesing het hy president Kruger vir die eerste keer te Viljoensdrif ontmoet, waar weersydse agting en vertroue dadelik ontstaan het. In Maart 1897 word tydens 'n konferensie te Bloemfontein die politieke verbond tussen die twee republieke verder uitgebrei deur die toevoeging van 'n klousule waarvolgens die twee state mekaar sou raadpleeg in alle sake wat tot 'n oorlog met Engeland kon lei.

So het Steyn direkte insae in die probleme van die Zuid-Afrikaansche Republiek gekry. Telkens dring hy daarop aan dat Transvaal alle haakplekke met Engeland uit die weg moet ruim en wat die Uitlander-stemregkewessie betref, raai hy die Krugerregering telkens aan tot toegewings en

M. J. Steyn
Staatspresident

meer soepelheid. As laaste poging het hy Kruger en Milner met die Konferensie van Bloemfontein in Mei 1899 bymekaar gebring. Ook dit misluk.

Ook vir Steyn het dit ten slotte duidelik geword dat die Britse beleid die anneksasie van Transvaal beoog, niks minder nie. Ten slotte gee hy sy toestemming tot die oorhandiging van die Transvaalse ultimatum aan Engeland. By hom was daar nooit twyfel oor die plig van die Oranje-

Vrystaat nie. „Ik verlies liever de onafhankelĳkheid van den Vrijstaat met eer dan die te behouden met oneer en ontrouw.”

Tydens die oorlog was Steyn „die siel van die vryheidstryd”. Na die inname van Bloemfontein was sy regering „te velde”, meestal saam met die kommando van generaal De Wet. Hy maak al die ontberings van die oorlog mee. Sy teenwoordigheid was ’n voortdurende inspirasie. Teen die proklamasies van Roberts en Kitchener, die „papierbomme”, het hy voortreflike teenproklamasies uitgevaardig. Telkens het hy Transvaal aangeemoedig tot groter volharding en ook beswaar gemaak as die Transvalers met die vyand onderhandel sonder om die Vrystaat te raadpleeg.

Toe die finale vredesonderhandelinge in April 1902 aangeknop word, was hy reeds ernstig siek. Aan die finale vredesberaad te Vereeniging kon hy nie meer deelneem nie. Hy neem roerend afskeid van sy strydmaakkers en gaan vir mediese behandeling na Krugersdorp waar die bitter nuus van die vredesluiting aan hom meegedeel is.

Hierna vertoef Steyn van Junie 1902 tot Januarie 1905 in Europa, waar hy langsamerhand herstel, maar tog nooit weer heeltemal nie. Hy vestig hom hierna op sy plaas „Onze Rust”, naby Bloemfontein, waar hy ondanks swak gesondheid tog nog die vinger op die polsslag van sy volk hou. Veel het hy in die jare van insinking bygedra tot die rehabilitasie van die Afrikanervolk. Hy is ’n krag in die C.N.O.-beweging, in die politieke herlewing, in die kulturele ontwaking. Op die Nasionale Konvensie in 1909 lewer hy ’n wesenlike bydrae tot die erkenning van Hollands in die Uniegrondwet. Hy is die inspirasie agter die oprigting van die Vrouemonument. Tydens die Rebelle het rebelle-leiers sowel as die regering by hom aangeklop. Met dit alles het die liggaamskragte steeds afgeneem. Die einde was skielik: terwyl hy ’n vrouevereniging te Bloemfontein toegesprek het, het hy inmeekaar gesak.

— Prof. F. J. DU T. SPIES.

„PRESIDENTE”
VAN DIE KLEINER REPUBLIEKE

N. C. GEY VAN PITTIUS

L. J. MEYER

S. PARKER

G. J. VAN NIEKERK

ADMINISTRATEUR

N. C. GEY VAN PITTIUS

(April 1837 – 12 Januarie 1893)

N. C. Gey van Pittius

DAAR is betreklik min mense wat jou uit die vuis uit iets oor Nicolaas Claudius Gey van Pittius sou kon vertel. Hy is een van die „vergete” persoonlikhede wat so vaagweg met die Transvaalse Suidwesgrens in die jare ná Majuba verbind word; soms word hy selfs, heeltemal verkeerdelik, onder die geleedere van die Suid-Afrikaanse „presidente” gereken.

In werklikheid het hy wel aan die hoof gestaan van die uitvoerende „Bestuur” van die kortstondige „Republiek Land Goosen”, maar die titel wat hy gevoer het, was eerstens dié van die amp wat hy dwarsdeur die bestaan van die klein republiek beklee het, naamlik Voorsitter van die Bestuur, na Augustus 1884 gewysig tot „Administrateur van Land Goosen”.

Oor Gey se vroeëre lewe is nog nie behoorlik ondersoek gedoen nie. Al wat ons dus van sy afkoms weet, is dat hy waarskynlik in April 1837 in die distrik Prins Albert (waarskynlik by Letjesbosch in die Karoo) gebore is. Sy vader was Jan H. F. E. R. C. Gey van Pittius — onder sy

tydgenote as Hendrik Gey bekend — en sy moeder was Maria Strumpfer. Die familie is afkomstig uit Zalt-Bommel in Nederland.

Hoewel Gey as jong man van 25 jaar in 1862 na Transvaal verhuis het, kom hy eers onder die aandag wanneer daar aan die Transvaalse Wesgrens in die tweede helfte van 1881 struweling uitbreek tussen verskeie Eantoe-hoofde (Tswana en Korana), ongeveer op dieselfde tydstip toe die Pretoria-Konvensie die Transvaalse onafhanklikheid bevestig het en die Transvaalse Wesgrens nog nie finaal afgebaken was nie.

Die onmin tussen die stamme het ontplooi in gelyktydige botsings. Dié in die noordelike deel was tussen Mafeking se Rolong-hoof, Montshiwa, en Kunwana se Rolong-hoof, Moshwêtê. As gevolg van hierdie „oorlog” ontstaan die Republiek Land Goosen waarby N. C. Gey van Pittius betrokke was. Die rusie in die suidelike sektor was weer tussen Mankurwane, Tlapinhoof van Taungs, en David Massouw Riet Taaibosch van Mamusa (vandag Schweizer-Reneke); daaruit kom die Republiek van Stellaland voort, waarby Gey se tydgenoot, G. J. van Niekerk, weer die vernaamste rol gespeel het.

Teen Januarie 1882 tree Gey op die toneel as leier van die sowat 240 vrywilligers wat 'n ooreenkoms aangaan met Moshwêtê om hom teen Montshiwa van Mafeking te help, in ruil vir plase in die gebied wat van die vyand verower sou word. Gey en sy manne voer hul „oorlog” teen Mafeking met sukses en daar word intussen 'n Bestuur gekies (ook bekend as Uitvoerende Raad of Raad van Bestuur) waarvan Gey die Voorsitter word en tegelykertyd die verteenwoordiger van Moshwêtê in die onderhandelinge met Mafeking. Nadat Montshiwa verslaan is, vaardig Gey 'n proklamasie uit waardeur grense vir die gebied „Land Goosen” aangedui word en hy met sy Bestuur as regering optree, eers met „Fort Willem” as setel, later van Rooigrond af, 'n klein plekkie op die Transvaalse grens.

Gey speel 'n bedrywige rol in die jare 1883 en 1884, soos afgelei kan word uit die argief van die Bestuur wat in die Transvaalse Argiefbewaarplek in Pretoria tereg gekom het en later uit verskillende bronne aangevul is — altesame sowat 25 bande. Trouens, Gey het self enkele jare ná sy republiekie opgehou het om te bestaan, in Mei 1887 na Pretoria gestuur af wat hy aan dokumente nog onder sy sorg gehad het. Daaruit blyk dat hy 'n eenvoudige maar doeltreffende administrasie aan die gang gehou het wat onder meer krygsoperasies onderneem het, individuele aansprake op grond behartig het, briefwisseling gevoer het met sowel die Zuid-Afrikaansche Republiek (by wie Gey van die begin graag sy gebied ingelyf sou wou gehad het), as met die aangrensende Stellalanders aan die suidekant, met wie lang onderhandelinge gevoer is om die twee Boere-republiekies te verenig, veral toe die tekens van druk van Britse kant teen hul bestaan begin toeneem het. Gey se Rooigronders het selfs hul eie vlag gehad: „Groen teen den mast en dwars er teen Zwart, Wit en Rood onder elkander”. Sover bekend, is daar tot vandag toe g'n voorbeeld van so 'n vlag bekend of bewaar gebly nie. Ook nie van die Gooseniete se wapen

nie, wat omstandig beskryf is as „de opgaande Zon, achter de lage Heuvelen, met doornbosschen begroeid, verrijzende en de nevelen voor zich verdrijvende; in het midden op den voorgrond staat een boerentrek met wagen en tent, terwijl aan de linkerzijde het lichtschuwe ongedierte vlucht voor de stralen der Zon, vertegenwoordigd door een Leeuw, een Wolf en een Jakhals, eenige Kaffers mede aan de linkerzijde die uit hunne hutten te voorschijn komen en verbaasd het licht aanschouwen; drijft de boer uit zijn trekkraal rustig zijn vee, beesten en schapen en paarden, uit naar de weide”. Uit 'n ruwe skets lyk dit of die landsleuse dan sou gewees het: „Zon der gerechtigheid bestraal ons”.

Hoewel Land Goosen van Britse kant aanvanklik nie soveel aandag gekry het as Stellaland nie, bring allerlei verwickelinge in 1884 mee dat die swartepunt van wat nou die „Betsjoeanalandkwessie” begin heet, verskuif na Gey en sy Gooseniete. Hulle kry van Engelse kant die onvleiende naam van rowers en vrybuiters wat teen Mafeking aggressie pleeg en die „weg na die binneland” wil versper in stryd met die Londense Konvensie van Februarie 1884 wat van Betsjoeanaland 'n Britse protektoraat maak.

Hoewel Gey in Augustus die benaming „Administrateur” aanneem en hard probeer om die saak te red deur ter elfder ure die Kaapse ministers Upington en Sprigg in November 1884 te ontvang om oor inlywing by die Kaapkolonie te praat, was die koeël deur die kerk. Met sterk steun van die imperiaalgesinde Kaapse opposisie word uit Engeland 'n militêre ekspedisie onder sir Charles Warren gestuur om die Britse gesag tot aan die Molopo te vestig en die Transvaalse Wesgrens (wat die twee vrywilliger-republiekies albei nou deursny het) te handhaaf. Gey en sy mense moes padgee; lank voor Warren nog Rooigrond bereik, het hulle op aandrang o.a. van president Kruger, al teen Desember 1884 Land Goosen ontruim. Die Britse ekspedisie sou eers in Maart 1885 daar opdaag.

Vir Gey en diegene wat „grondregte” ten wete van die grens verwerf het, het daar nie die minste kans oorgebly om dit ooit weer te laat geld nie. Hy vestig hom later in die distrik Carolina waar hy op die plaas Moddergat in sy ses-en-vyftigste jaar op 12 Januarie 1893 oorlede is.

Na die paar heftige jare wat sy naam bekend gemaak het, het hy hom blykbaar aan die openbare oog onttrek, hoewel hy nog in 1890 as Resident-vrederegter in die distrik Carolina opgetree het.

Interessant is dit om hier by te voeg dat 'n broerskind van Gey, wat dieselfde groot aantal doopname as die grootvader uit Prins Albert se wêreld gedra het, die bekende Transvaalse advokaat en regter Jan Hendrik Frederik Eduard Rudolf Claudius Gey van Pittius was, wat in 1919 die Vryheidsdeputasie van generaal Hertzog en andere na Europa as Sekretaris vergesel het om tydens die Vredeskonferensie te Versailles die toekenning van onafhanklikheid vir Suid-Afrika te vra.

— W. J. DE KOCK.